

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ В КІНЦІ ХХ — НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Микола Шевченко,

*старший науковий співробітник ЦДНТ потенціалу і історії науки
ім. Г.М. Доброва НАН України, кандидат фізико-математичних наук*

Ігор Галиця,

*провідний науковий співробітник Державної установи “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, науковий радник з інноваційних питань
Міжнародної асоціації господарського права, доктор економічних наук*

Олександр Галиця,

*професор Київської державної Академії водного транспорту ім. Гетьмана
Петра Конашевича-Сагайдачного, кандидат юридичних наук*

В останні роки в інноваційній сфері економіки України відбувалися складні і суперечливі процеси. Вони докорінно відрізнялися упродовж трьох основних етапів. Перший етап (до 2000 року) — це етап кризового розвитку інноваційної сфери. Другий етап (2000-2002 роки) — післякризового розвитку та інноваційного зростання. Третій етап (2003-2006 роки) — сповзання в інноваційну кризу. Враховуючи якісні відмінності цих етапів доцільно дослідити особливості інноваційних процесів на кожному з них.

Кризовий етап (до 2000р.) За даними обстеження Держкомстату України (табл. 1) в 1995-1999 рр. постійно зменшувалась кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації. Якщо в 1995 р. вона складала 22,9% від обстежених, то в 1999 р. — лише 13,5%. Причому питома вага підприємств, що впроваджували маловідходні, ресурсозберігаючі та безвідходні технології в 1999 р. становила 1,6% (у 1995 р. відповідно 3,4%).

Якщо розглядати основні показники інноваційної діяльності суб'єктів господарювання протягом 1995-1999 рр. (див. табл. 1.2), то можна відзначити, що багатьом з них були притаманні суттєві коливання. Але,

не зважаючи на це, прослідковується ряд тенденцій, які, на наш погляд, у ці роки мали досить усталений характер.

По-перше, відбувалося прогресуюче зменшення суб'єктів господарювання і фізичних осіб, які займаються інноваційною діяльністю. Тобто дуже високими темпами зменшувалась інноваційна активність в економіці. В 1999 р. (порівняно з 1995 р.) кількість винахідників, раціоналізаторів та авторів промислових зразків зменшилась більш ніж на 30% (див. табл. 1.2). Це було особливо небезпечним в умовах глобально-індустріального розвитку, коли інновації і високі технології — найважливіший елемент в системі забезпечення конкурентоспроможності. Таке становище — наслідок ситуації, коли на мікрорівні сформувалось викривлене економіко-правове середовище.

По-друге, незважаючи на суттєве зниження кількості суб'єктів господарювання, що займалися інноваційною діяльністю, і фізичних осіб — інноваторів, спостерігалось певне пожвавлення патентної активності в межах України. У 1995-1999 рр. зросла кількість заявок на видачу охоронних документів у Держпатенті України на: винаходи — на

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

22,7%, корисні моделі — на 159,5%, промислові зразки — на 103,2%. Також зросла кількість отриманих охоронних документів у Держпатенті України на винаходи — на 10,3%, на корисні моделі майже в 8 разів, на промислові зразки — більше ніж на 25%. Протягом 1995-1999 рр. майже на 20% зросла кількість використаних винаходів і майже в 2 рази — кількість використаних корисних моделей. Більш ніж в два рази зросла кількість використаних промислових зразків. Ці тенденції без сумніву можна було б вважати цілком позитивними, якщо б не дві обставини, про які мова йтиме далі: домінування у структурі виданих патентів “коротких” (“декларативних”) патентів та переваження у впроваджених винаходах тех-

нологій третього-четвертого технологічних укладів.

По-третє, з 1995 по 1999 рік, незважаючи на певне інноваційне позбавлення, існувала чітка тенденція до зниження масової інноваційної активності в Україні. Причому дана тенденція існувала паралельно з тенденцією до зниження загальної інноваційної активності. Це дуже виразно видно як на прикладі зниження кількості інноваторів, так і за результатами діяльності раціоналізаторського руху. Кількість використаних раціоналізаторських пропозицій скоротилась майже на 40% і це скорочення випереджало скорочення кількості інноваторів майже на 10%. Разом з тим масова інноваційна творчість — одне з найважливіших джерел забезпечення щільно-

Таблиця 1

Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації (1995 – 1999 рр.)

	1995		1997		1998		1999	
	усього	в % до обстежених	усього	в % до обстежених	усього	в % до обстежених	усього	в % до обстежених
Усього	2002	22,9	1655	17,0	1503	15,1	1376	13,5
з них: Проводили комплексну механізацію та автоматизацію виробництва	251	2,9	171	1,8	185	1,8	166	1,6
Впроваджували нові технологічні процеси	730	8,4	571	5,9	437	4,4	371	3,6
з них: маловідходні, ресурсозберігаючі та безвідходні	297	3,4	241	2,5	170	1,7	162	1,6
Освоювали виробництво нових видів продукції	1776	20,3	1472	15,2	1365	13,7	1256	12,3
з них: товарів народного споживання	1368	15,7	1126	11,6	1040	10,4	949	9,3

Джерело: 1, с.200.

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

Таблиця 1.2

**Основні показники діяльності підприємств й організацій
по створенню і використанню об'єктів промислової власності
та раціоналізаторських пропозицій (1995 – 1999 рр.)**

	1995	1997	1997 до 1995, %	1998	1998 до 1997, %	1999	1999 до 1998, %	1999 до 1995, %
Чисельність винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій, тис. осіб.	64,8	48,3	74,5	47,2	97,7	44,6	94,5	68,8
Подано заявок на видачу охоронних документів								
винаходи	2896	2890	99,8	3304	114,3	3308	100,1	114,2
корисні моделі	50	48	96,0	81	168,8	112	138,3	224,0
промислові зразки	109	226	207,3	300	132,7	204	68,0	187,2
в тому числі:								
Держпатент України								
винаходи	2581	2735	106,0	3223	117,8	3166	98,2	122,7
корисні моделі	42	47	111,9	77	163,8	109	141,6	259,5
промислові зразки	95	221	232,6	288	130,3	193	67,0	203,2
Патентні відомства зарубіжних країн:								
винаходи	315	155	49,2	81	52,3	142	175,3	45,0
корисні моделі	8	1	12,5	4	400,0	3	75,0	37,5
промислові зразки	14	5	35,7	12	240,0	11	91,7	78,6
Отримано охоронних документів								
винаходи	2960	6315	213,3	4276	67,7	1857	43,4	62,7
корисні моделі	13	24	184,6	61	254,2	75	123,0	576,9
промислові зразки	205	167	81,5	166	99,4	232	139,8	113,2
в тому числі:								
Держпатент України								
винаходи	1540	5871	381,2	4016	68,4	1699	42,3	110,3
корисні моделі	9	23	255,6	59	256,5	69	116,9	766,7
промислові зразки	181	159	87,8	158	99,4	227	143,7	125,4
Патентні відомства зарубіжних країн								
винаходи	1420	444	31,3	260	58,6	158	60,8	11,1
корисні моделі	4	1	25,0	2	200,0	6	300,0	150,0
промислові зразки	24	8	33,3	8	100,0	5	62,5	20,8
Кількість використаних винаходів	1366	1187	86,9	1614	136,0	1632	101,1	119,5
корисних моделей	21	32	152,4	47	146,9	40	85,1	190,5
промислових зразків	174	273	156,9	382	139,9	379	99,2	217,8
раціоналізаторських пропозицій	6635	48723	73,4	43567	89,4	39887	91,6	60,1

Розраховано за даними: 1, с.269.

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

М. Шевченко, І. Галиця, О. Галиця

го потоку інновацій та інноваційного типу зростання.

Уряди і провідні фірми найбільш індустріально розвинутих країн витрачають мільйони доларів США, щоб активізувати і підтримувати на високому рівні масову інноваційну активність. У західних фірмах існує безліч програм її розвитку і стимулювання. Зокрема, наприклад, така широко відома японська програма як “гуртки якості” і т.д. Тому Україна в жодному разі не повинна допускати подальшу втрату накопиченого потенціалу масової інноваційної творчості.

По-четверте, відбувалося зниження конкурентоспроможності вітчизняного інноваційного потенціалу на світових ринках. Протягом 1995-1999 рр. суттєво знизилась кількість заявок на отримання охоронних документів на об’єкти інтелектуальної власності в патентні відомства зарубіжних країн (див. табл. 1.2). Але особливе занепокоєння викликав той факт, що відбувалося суттєве зниження кількості отриманих українськими агентами охоронних документів в патентних відомствах зарубіжних країн. За той же період воно становило: на винаходи — майже 90%, на промислові зразки — майже 80%. І лише на 50% збільшилась кількість охоронних документів виданих на корисні моделі.

Якщо ж розглядати структуру за групами країн поданих заявок на видачу патентів за кордоном і отриманих патентів за кордоном (див. табл. 1.3), то спостерігалися певні позитивні явища. Так, якщо в 1995 р. питома вага розвинутих країн у поданих заявках на видачу патентів на винаходи складала 4,4%, то в 1999 р. — 7,0%. Тобто вона збільшилась на 2,6 процентних пункта. В той же час

питома вага країн СНД зменшилась на 2,3 процентних пункта.

Аналогічні тенденції відбувалися і в сфері отримання патентів на винаходи за кордоном. Тут питома вага розвинутих країн збільшилась на 2,2 процентних пункта, а питома вага країн СНД та постсоціалістичних країн скоротилась на 2,1 процентних пункта.

Зазначені вище факти були сприятливими для нашої економіки і відбулися внаслідок комплексної дії двох явищ.

По-перше, питома вага поданих заявок на винаходи в розвинуті країни була досить незначною і не перевищувала 5-10%. Аналогічний показник для отриманих патентів на винаходи був майже в три рази нижчим і не перевищував 1-3%. По-друге, темпи падіння кількості заявок на винаходи і отриманих патентів на винаходи в розвинутих країнах були значно нижчими, ніж загальні аналогічні показники (див. табл. 1.4).

Так, якщо в цілому за 1995-1999 рр. кількість отриманих патентів на винаходи за кордоном скоротились майже на 90%, то щодо розвинутих країн цей показник склав лише 20%. Але все одно він є досить високим.

Збільшення питомої ваги поданих заявок на винаходи та отриманих патентів на винаходи в розвинутих країнах — це явище, безперечно, позитивне. Також позитивним є те, що темпи падіння заявок на винаходи і отриманих патентів на винаходи в розвинутих країнах були значно нижчими, ніж загальні аналогічні показники.

Але в цілому дані явища, незважаючи на їх позитивний характер, не могли свідчити про докорінний

Таблиця 1.3

**Структура по групах країн поданих заявок
на видачу охоронних документів і отриманих охоронних документів
у патентних відомствах інших країн в 1995 – 1999 рр., у % до
загальної кількості.**

	Винаходи				Корисні моделі				Промислові зразки			
	1995	1997	1998	1999	1995	1997	1998	1999	1995	1997	1998	1999
Подано заявок на видачу охоронних документів												
Країни СНД	94,6	87,7	95,1	92,3	100	100	100	100	100	100	100	100
в т.ч. Росія	94,3	85,8	93,8	92,3	100	100	100	100	100	100	100	90,9
Розвинуті країни	4,4	9,0	4,9	7,0	-	-	-	-	-	-	-	-
Країни, що розвиваються	1,0	3,3	-	0,7	-	-	-	-	-	-	-	-
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Отримано охоронних документів												
Країни СНД та постсоціалістичні країни	99,6	99,3	96,9	97,5	100	100	100	100	100	100	100	100
в т.ч. Росія	99,2	98,6	96,5	96,2	100	100	100	100	100	100	100	100
Розвинуті країни	0,3	0,7	2,7	2,5	-	-	-	-	-	-	-	-
Країни, що розвиваються	0,1	-	0,4	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

“ - ” - явища не було.

Розраховано за даними: 1, с. 276, 281.

“перелом” і про зміну тенденції до зниження конкурентоспроможності вітчизняного інноваційного потенціалу на світових ринках у 1995-1999 рр.

Про це свідчить ряд фактів. У 1995-1999 рр. від 87,7% до 95,1% всіх поданих заявок на винаходи за кордон припадало на країни СНД. Аналогічний показник для розвинутих країн був вкрай мізерним. Що стосується отриманих патентів на винаходи за кордоном, то тут ситуація була ще гіршою. Від 96,9% до 99,6% виданих патентів припадало

на країни СНД та постсоціалістичні країни. Питома вага розвинутих країн не перевищувала 2,7%.

Заявки на корисні моделі і промислові зразки взагалі не подавалися в розвинуті країни. Всі вони припадали на країни СНД. Також 100% патентів на корисні моделі і промислові зразки, отриманих за кордоном, було видано в країнах СНД. Жодного патенту не отримано в розвинутих країнах.

Наведені вище показники свідчать, що більшість об'єктів інтелектуальної власності, створених в Ук-

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

Таблиця 1.4

**Подано заявок на видачу охоронних документів
та отримано охоронних документів у патентних відомствах
інших країн (по групах країн) 1995 – 1999 рр.**

	Винаходи			Корисні моделі			Промислові зразки		
	1995	1999	1999 до 1995,%	1995	1999	1999 до 1995,%	1995	1999	1999 до 1995,%
Подано заявок на видачу охоронних документів									
Усього	315	142	45,1	8	3	37,5	14	11	78,6
у тому числі по групах країн:									
країни СНД	298	131	44,0	8	3	37,5	14	11	78,6
у тому числі Росія	297	131	44,1	8	3	37,5	14	10	71,4
Розвинуті країни	14	10	71,4	-	-	-	-	-	-
Країни, що розви- ваються	3	1	33,3	-	-	-	-	-	-
Отримано охоронних документів									
Усього	1420	158	11,1	4	6	150,0	24	5	20,8
у тому числі по групах країн:									
Країни СНД та постсоціалістичні країни	1414	154	10,9	4	6	150	24	5	20,8
у тому числі Росія	1409	152	10,8	4	6	150	24	5	20,8
Розвинуті країни	5	4	80,0	-	-	-	-	-	-
Країни, що розви- ваються	1	-	-	-	-	-	-	-	-

“ - ” - явища не було.

Розраховано за даними: 1, с. 276, 281.

раїні, не витримували конкуренції на ринках розвинутих західних країн.

По-п'яте, всупереч багатьом сподіванням, високі темпи приватизації в Україні у 1995-1999 роках, не призвели до поживлення інноваційної діяльності в приватному секторі. Інноваційний процес в приватному секторі знаходився в прямому значенні цього слова майже на “нульовій позначці”. Про це свідчать показники інноваційної діяльності. З понад 140 тис. винахідників та інноваторів, що були в Україні у 1997-1999 рр., в приватному секторі працювало лише 7 осіб. З понад 4,4 тис. винаходів та понад 130 тис. ра-

ціоналізаторських пропозицій, використаних в народному господарстві України за той же період, в приватному секторі відповідно було використано 3 винаходи і 1 рацпропозицію. В 1997-1999 рр. 522 підприємства здійснювали в Україні механізацію та автоматизацію виробництва. Але з них до приватного сектора належали лише 2 підприємства. Серед 4093 підприємств, що в 1997-1999 рр. освоювали виробництво нових видів продукції, лише 8 (0,2%) були приватними.

Таким чином, приватизація не призвела до суттєвого поживлення інноваційного процесу в приватному секторі. Більше того, якщо в 1995-

1999 рр. в цілому в економіці, незважаючи на зниження інноваційної активності економічних агентів і фізичних осіб — інноваторів, спостерігалось певне поживавлення інноваційного процесу, то в приватному секторі інноваційний процес не просто “відставав”, він фактично “завмер” і знаходився на “нульовій позначці”.

Така ситуація виникла в результаті особливостей проведення приватизації в Україні, що, як правило, не супроводжувалось створенням:

- систем ефективного менеджменту на приватизованих підприємствах;
- відповідного конкурентного економіко-правового середовища на мікрорівні.

Водночас досвід більшості країн навпаки свідчить, що приватизація сама по собі не призводить до підвищення економічної ефективності приватизованих об'єктів і поживавлення їх інноваційної діяльності. Невиконання наведених вище двох умов може суттєво послабити ре-

зультати приватизації і навіть перетворити її з явища “зі знаком плюс” на явище “зі знаком мінус”.

Вплив, наведених вище п'яти тенденцій є різноспрямованим і різнопотужним. В цілому в 1995-1999 рр., незважаючи на певне поживавлення інноваційних процесів, в інноваційній сфері панували деструктивні кризові тенденції. Відбувалося суттєве зниження інноваційної активності юридичних та фізичних осіб — інноваторів, значне і прогресуюче зменшення конкурентоспроможності інноваційного потенціалу на світових ринках.

Етап післякризового розвитку та інноваційного зростання (2000-2002 рр.). 2000 р. виявився переломним для інноваційної сфери вітчизняного народного господарства. В цьому році розпочалося інноваційне зростання, яке, однак, продовжувалось всього декілька років — з 2000 року по 2002 рік.

В 2000 р. вперше за досить тривалий період часу відбулося зростання кількості суб'єктів господарювання,

Таблиця 1.5

Кількість та динаміка промислових підприємств, що впроваджували інновації (1995 – 2006 рр.)

Кількість, одиниць							
Роки,							
1995	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2006
2002	1376	1491	1503	1506	1120	958	999
Динаміка, %							
2000р. до 1995р.	2000р. до 1999р.	2002р. до 1999р.	2004р. до 1995р.	2004р. до 1999р.	2004р. до 2002р.	2004р. до 2003р.	2006р. до 2002р.
74,5	108,4	109,4	47,9	69,6	63,6	85,5	66,3

Розраховано за даними: 1, с.200.; 3, с.178; 6, с. 220; 7; 14, с. 224.

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

що впроваджували інновації, та винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій (фізичних осіб-інноваторів).

Кількість промислових підприємств, які впроваджували інновації, в 1999-2002 рр. зростає на 9,4% (див. табл. 1.5). Кількість фізичних осіб-інноваторів в 1999-2001 рр. зростає на

6,7%, а в 2002 р. знизилась майже до рівня 1999 р. (див. табл. 1.6).

В 1999-2002 рр. продовжувалось зростання подання заявок і видачі патентів в Державному департаменті інтелектуальної власності (ДДІВ) України. Причому ці процеси набули стрімкого характеру. Так, кількість заявок на видачу патентів

Таблиця 1.6

Основні показники діяльності підприємств й організацій по створенню і використанню об'єктів промислової власності та раціоналізаторських пропозицій (1995 – 2003 рр.)

	1995	1999	2000	2001	2002	2003	2003р. до 1999р., %	2003р. до 2002р., %
<i>Чисельність винахідників, авторів промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій, тис. осіб.</i>	64,8	44,6	45,1	47,6	44,4	44,4	99,6	100,0
<i>Подано заявок на видачу охоронних документів:</i>								
<i>винаходи</i>	2896	3308	4029	4994	5869	7266	219,6	123,8
<i>корисні моделі</i>	50	112	137	157	248	371	331,3	149,6
<i>промислові зразки</i>	109	204	266	270	396	402	197,1	101,5
<i>в тому числі:</i>								
<i>Державний департамент інтелектуальної власності України*</i>								
<i>винаходи</i>	2581	3166	3865	4798	5705	7013	221,5	122,9
<i>корисні моделі</i>	42	109	128	138	221	319	292,7	144,3
<i>промислові зразки</i>	95	193	245	237	361	371	192,2	102,8
<i>Патентні відомства зарубіжних країн:</i>								
<i>винаходи</i>	315	142	164	196	164	253	178,2	154,3
<i>корисні моделі</i>	8	3	9	19	27	52	1733,3	192,6
<i>промислові зразки</i>	14	11	21	33	35	31	281,8	88,6
<i>Отримано охоронних документів:</i>								
<i>винаходи</i>	2960	1857	3064	6557	5653	6835	368,1	120,9
<i>корисні моделі</i>	13	75	126	137	172	299	398,7	173,8

промислові зразки	205	232	198	183	309	371	159,9	120,1
в тому числі: Державний департамент інтелектуальної власності України*	1540	1699	2944	6468	5546	6706	394,7	120,9
винаходи								
корисні моделі	9	69	122	121	160	268	388,4	167,5
промислові зразки	181	227	190	174	282	338	148,9	119,9
Патентні відомства зарубіжних країн:								
винаходи	1420	158	120	89	107	129	81,6	120,6
корисні моделі	4	6	4	16	12	31	516,7	258,3
промислові зразки	24	5	8	9	27	33	660,0	122,2
Кількість використаних:								
винаходів	1366	1632	1905	2459	3029	3592	220,1	118,6
корисних моделей	21	40	84	89	129	181	452,5	140,3
промислових зразків	174	379	415	373	450	593	156,5	131,8

* До 1999р. – Департамент України

Розраховано за даними 1, с.269; 3, с.264; 6, с. 272.

зросла на: винаходи на 80,2%, корисні моделі — 102,8%, промислові зразки — 87,0%.

Кількість отриманих патентів зросла на: винаходи на 226,4%, корисні моделі — 131,9%, на промислові зразки — на 24,2% (див. табл. 1.6).

Здавалося б такі показники могли викликати лише оптимізм та самі райдужні надії. Але ці сподівання, на жаль, здебільшого, є безпідставними. Справа в тому, що в 2000 році частка „деклараційних патентів” на винаходи склала 70,4%, в 2001 р. — 80,1%, а в 2002 р. — 66,9%. Для порівняння необхідно зазначити, що в 1999 р. цей показник складав лише 12,1% (див. табл. 1.7). „Деклараційний” або так званий „короткий” патент — це охоронний

документ, який видається під відповідальність заявника патенту стосовно відповідності винаходу умовам патентоспроможності на строк 6 років. Цей патент видався без проведення кваліфікаційної експертизи заявки по суті. В разі отримання в подальшому негативного висновку експертизи патент скасовувався [2, С.85, 86].

Політику „короткого” патентування не можна розглядати однозначно як позитивне чи негативне явище. Вона мала слабкі і сильні сторони. Таку політику використовувала більшість розвинутих країн, особливо на початкових етапах становлення національних інноваційних систем. Справа в тому, що проведення експертизи по суті — це досить тривала справа. І поки проводиться екс-

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

пертиза, розробка, на яку намагаються отримати патент, не може використовуватись. “Коротке” патентування навпаки дозволяє впроваджувати інновації не чекаючи досить тривалий час, який іде на проведення експертизи. Тобто в тактичній перспективі “коротке” патентування сприяє суттєвому прискоренню впровадження інновацій.

Однак, в подальшому в разі негативного висновку експертизи патент скасовується і кошти вкладені в його реалізацію в багатьох випадках можуть бути втрачені. Крім того, існує велика загроза необхідності відшкодування матеріальної і моральної шкоди дійсним патентовласникам у випадку скасування “короткого” патенту. Тобто при реалізації деклараційних патентів існують великі фінансові ризики, що роблять капіталовкладення в них вкрай не привабливими. Тому інноваційна система, де 70-80% патентів “короткі”, не може стати основою для залучення серйозних капіталовкладень і фундаментом для довготривалого зростання в стратегічній перспективі. На ваді коротких (“деклараційних”) патентів звертають увагу і інші автори [2, С.85, 86].

В 1999-2002 рр., поряд з збільшенням виданих патентів, зростало практичне використання об’єктів інтелектуальної власності. Кількість використаних винаходів зросла на 85,6%, корисних моделей — на 222,5%, а промислових зразків — на 18,7% (див. табл. 1.6).

На жаль, збільшення використання винаходів, корисних моделей та промислових зразків теж не могло стати фундаментом для інноваційного зростання в стратегічній перспективі. Про це свідчить галузева структура ліцензійних договорів на використання об’єктів інтелектуальної власності.

За даними Державного департаменту інтелектуальної власності України, які вперше були проаналізовані О.С. Олійником, в 2001 р. у галузевій структурі ліцензійних договорів на використання винаходів майже 26% складала лікєро-горілчані вироби (в 2000 р. — 16,6%) та 51% — харчова, хімічна, переробна, видобувна промисловість, металургія та будівництво. Тобто майже 80% складала не високотехнологічні галузі. В той же час у сфері електроніки та засобів зв’язку не було укладено жодної угоди, а питома

Таблиця 1.7

Питома вага деклараційних патентів в загальній кількості виданих патентів на винаходи (1995-2003 рр.)

	1995	1999	2000	2001	2002	2003
Питома вага зареєстрованих патентів без проведення експертизи по суті (з 2000 р. — деклараційних патентів) в загальній кількості виданих патентів Державним департаментом інтелектуальної власності України, %	15,1	12,1	70,4	80,1	66,9	71,7

Розраховано за даними: 6, с. 325.

вага ліцензійних договорів у галузі приладобудування становила лише 1,23%. Серед ліцензійних договорів на використання промислових зразків майже 90% припадало на лікєро-горілчані вироби. Понад 50% серед ліцензійних договорів на використання знаків для товарів і послуг склали угоди в галузі лікєро-горілчаної та тютюнової промисловості [4, С.37; 5, С.53]*.

Позитивно є та обставина, що у 2001 р. в галузі медицини, фармацевтики та машинобудування питома вага ліцензійних договорів на винаходи склала відповідно 13,6% та 6,2%. В 2000р. ці показники відповідно становили 7,1% та 4,8% [4, С.37; 5, С.53]. Однак сам по собі факт зростання зазначених показників не може свідчити про певний крен у бік постіндустріального розвитку, оскільки статистика не дає розшифровки скільки ліцензійних договорів в галузі медицини та фармацевтики отримано на основі біотехнологій і яка питома вага електронного машинобудування в загальному машинобудуванні.

Дещо на краще змінилась ситуація в 2002 р.: в галузі електроніки, машинобудування, медицини і фармацевтики, приладобудування було укладено 46% ліцензійних договорів на використання винаходів. Разом з тим, у видобувних та переробних галузях, а також у сфері функціонування підприємств третього-четвертого технологічного укладу було задіяно понад 50% ліцензійних договорів, з яких 20% припадало на лікєро-горілчані вироби [9, С. 61].

Структура ліцензійних договорів на використання об'єктів інтелекту-

альної власності в 2001-2002 рр. була не сприятливою. В ній в цілому переважали не високотехнологічні галузі. Така структура була більш-менш прийнятною для початкових стадій індустріального етапу, але зовсім не прийнятною для умов, коли домінуючими стають постіндустріальні тенденції.

Описана структура використання об'єктів інтелектуальної власності є негативною через дві обставини. По-перше, вона не створювала основ для інноваційного прориву в найбільш високотехнологічні галузі та сектори світового ринку. По-друге, вона консервувала і підсилювала індустріальні чинники в економіці, бо стимулювала вкладання інвестиційних ресурсів в об'єкти інтелектуальної власності, що в основному використовуються в невисокотехнологічних галузях.

Збереження основних пропорцій зазначеної структури використання об'єктів інтелектуальної власності на найближчі 5-10 років негативно відобразилося б на забезпеченні конкурентоспроможності вітчизняного економічного потенціалу. Тобто, поки найбільш передові країни, мобілізуючи зусилля, нарощували б постіндустріальні чинники виробництва, в Україні фактично склалися б умови для збереження і розширення індустріальної бази розвитку (причому з переважанням третього технологічного укладу в певних секторах). Це ще більше поглибило б технологічний розрив між Україною і країнами-світовими лідерами та сприяло зменшенню конкурентоспроможності вітчизняного науково-технічного потенціалу на світовій арені.

* Дані, представлені в цьому абзаці, були вперше надані автору О.С. Олійником.

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

В той же час обнадійливою була та обставина, що суттєво призупинилося падіння масової інноваційної активності. Це було добре видно на прикладі впровадження раціоналізаторських пропозицій. Якщо в 1997-1999 рр. щорічний темп падіння використання раціоналізаторських пропозицій складав приблизно 9-11%, то в 2001 р. порівняно з 2000 р. цей показник склав лише 2,8%. Однак надалі не вдалося досягти позитивної динаміки раціоналізаторського руху.

Певні зрушення відбулися у підвищенні міжнародної конкурентоспроможності вітчизняного інноваційного потенціалу. Вперше за останні роки почала зростати кількість заявок на видачу патентів в патентні відомства іноземних країн. В 1999-2002 рр. це зростання склало на: винаходи — 15,5%, корисні моделі — 800,0%, промислові зразки — 218,2%. Також вперше за останні роки почала зростати кількість патентів, отриманих за кордоном. Щодо корисних моделей зростання склало 100%, а щодо промислових зразків — 400%. Однак стосовно винаходів відбулося подальше падіння, яке становило 32,3%.

Водночас конкурентоспроможність нашого інноваційного потенціалу на міжнародній арені залишалася, незважаючи на певне підвищення, дуже низькою. Якщо в 1995 році українським агентам за кордоном було видано 1420 патентів на винаходи, то в 2001 р. — 89 (6,3% до 1995 р.).

В цілому, інноваційне зростання 2000-2002 рр. не стало і не могло стати основою для довготривалого економічного зростання в стратегічній перспективі, враховуючи його основні якісні параметри (переваж-

ну кількість “коротких” патентів та галузеву структуру впровадження об’єктів інтелектуальної власності). Однак навіть воно продовжувалось всього декілька років.

Етап сповзання в інноваційну кризу (2003-2006 рр.). В 2002-2006 рр. кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації, скоротилась більш ніж на 33% (див. табл. 1.5), що є дуже значним падінням.

В 2003 р. продовжувалось зростання кількості поданих заявок на видачу патентів та кількості отриманих патентів в Державному департаменті інтелектуальної власності України. Кількість поданих заявок зросла на: винаходи — на 22,9%, корисні моделі — на 44,3%, промислові зразки — на 2,8%. В свою чергу кількість отриманих патентів зросла на: винаходи — на 20,9%, корисні моделі — на 67,5%, промислові зразки — на 19,9% (див. табл. 1.6). Але ці показники не могли втішати, враховуючи, що в 2003 р. питома вага деклараційних патентів склала 71,7% і збільшилась порівняно з 2002 р. на 4,8 проц. пункти (див. табл. 1.7).

В 2003р. продовжувалось зростання кількості використаних об’єктів інтелектуальної власності. Зокрема, воно склало щодо: винаходів — 18,6%, корисних моделей — 40,3%, промислових зразків — 31,8% (див. табл. 1.6). Причому необхідно зазначити, що це зростання відбувалось при певному поліпшенні галузевої структури ліцензійних договорів.

Так, в 2003 р. в галузевій структурі частка ліцензійних договорів на використання винаходів у галузях автомобілебудування, електроніки, машинобудування, медицини і фармацевтики, приладобудування скла-

ли 56%. Причому питома вага машинобудування порівняно з 2002 р. збільшилась 16,7 проц. пункта, а питома вага лікєро-горілчаної галузі зменшилась на 16,2 проц. пункта. Разом з тим, відбулося зменшення і питомої ваги електроніки — на 13,3 проц. пункта [10, С. 56]. Однак вже в наступному 2004 р. питома вага машинобудування скоротилась на 15,7 проц. пункти, а питома вага електроніки склала всього 1,5% [13, С. 64]

Зміна в 2004 р. законодавства у сфері охорони прав інтелектуальної власності призвела до виведення з господарського обігу об'єктів інтелектуальної власності, що охороняються деклараційними патентами на винаходи. Це спричинило значні зміни в динаміці показників інноваційної діяльності підприємств та організацій України. Так, кількість заявок на винаходи, поданих у 2004 р. до Державного департаменту інтелектуальної власності України, порівняно з 2003 р. зменшилась у 2 рази, в той же час, число заявок на корисні моделі зросло в 10 разів [8].

Аналогічні процеси відбувалися і щодо отримання охоронних документів в Державному департаменті інтелектуальної власності України. На 9,2% зменшилось число отриманих патентів на винаходи, а на корисні моделі — збільшилось у 4,7 рази [8]. Вказані процеси також стали наслідком суттєвих змін в законодавстві України з питань охорони інтелектуальної власності [8].

Звісно, що ситуація, яка склалась в 2000-2003 рр., коли 70-80% патентів на винаходи були деклараційними, не є нормальною. Врешті, вона не сприяла економічному пожвавленню і залученню капіталовкладень в стратегічній перспективі.

Однак повне виведення з господарського обігу деклараційних патентів, було б виправдано за умови, існування можливості проведення кваліфікаційної експертизи за всіма заявками якісно і в оптимальні строки. Для цього потрібен комплекс ресурсів, який включає відповідні фінансові, інформаційні, технологічні ресурси та широко розгалужений штат висококваліфікованих експертів. Звісно, що на сьогоднішній день в повному обсязі такого комплексу ресурсів держава не має. Враховуючи сказане, ліквідація деклараційних патентів може призвести до того, що заявки розглядатимуться роками, а інновації в цей час не використовуватимуться.

Тому повна і остаточна ліквідація інституту деклараційного патенту навряд чи є на сьогоднішній день виправданою. Найбільш доцільною видається стратегія, коли створюються умови для розширення можливостей проведення в найкоротші строки кваліфікаційної експертизи по суті, а паралельно з цим зменшується питома вага деклараційних патентів.

Зміни в законодавстві, які відбулися в 2004 р., суттєво вплинули на інноваційні процеси і в 2004-2006 рр. В цей період кількість поданих в Державний департамент інтелектуальної власності України заявок на видачу патентів на винаходи скоротилась на 37,9%, а на корисні моделі — зросла на 62,7%. Суттєво схожа ситуація відбувалася з виданими патентами. Кількість виданих патентів на винаходи скоротилась на 67,9%, а аналогічний показник по корисним моделям зріс більш ніж у 4 рази. В той же період кількість впроваджених винаходів зменшилась майже на 30%, а використання

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

Таблиця 1.8

Кількість та динаміка поданих заявок на видачу охоронних документів в 2004-2006рр.

	Подано заявок на видачу охоронних документів					
	Державний департамент інтелектуальної власності України			патентні відомства іноземних держав		
	2004	2006	2006 до 2004, %	2004	2006	2006. до 2004., %
Усього	7034	7761	110,3	305	412	135,1
<i>у тому числі:</i>						
винаходи	3466	2151	62,1	179	296	165,4
корисні моделі	3214	5230	162,7	55	76	138,2
промислові зразки	354	380	107,3	71	40	56,3

Розраховано за даними: 15, с. 271; 14, с. 277.

Таблиця 1.9

Кількість та динаміка отриманих охоронних документів в 2004-2006рр.

	Отримано охоронних документів						Використано об'єктів промислової власності		
	України			іноземних держав			2004	2006	2006 до 2004, %
	2004	2006	2006 до 2004, %	2004	2006	2006 до 2004, %			
Усього	7627	7632	100,1	222	264	118,9	5347	5963	111,5
<i>у тому числі:</i>									
винаходи	6088	1956	32,1	140	167	119,3	4122	2911	70,6
корисні моделі	1264	5325	421,3	52	52	100,0	574	2176	379,1
промислові зразки	275	351	127,6	30	45	150,0	651	876	134,6

Розраховано за даними: 15, с. 271; 14, с. 277.

корисних моделей зросло в 3,8 рази (табл. 1.8 та 1.9). Це пов'язано з тим, що функцію декларативного патенту певною мірою почав виконувати патент на корисні моделі, оскільки при видачі цього патенту не

проводиться експертиза по суті. Тобто ми повернулися до ситуації початку 2000-их років, але в більш завуальованій формі.

Така ситуація впливає неоднозначно на інноваційні процеси, ос-

кільки під патент на корисну модель, який не пройшов експертизу по суті, як і під деклараційний патент неможливо в більшості випадків залучити серйозні довгострокові інвестиції. Це пов'язано з тим, що в разі проведення в подальшому експертизи по суті і її негативного висновку патент скасовується і всі інвестиції можуть бути втрачені. Однак відмовитись повністю від деклараційних патентів, незважаючи на ризик, пов'язаний з їх використанням, нині неможливо. Наслідком таких дій стало б значне гальмування інноваційних процесів, оскільки держава не має зараз матеріальних, фінансових та трудових ресурсів для проведення в оптимальні строки експертизи по суті всіх поданих заявок.

В 2004-2006 рр. продовжувалось певне зростання конкурентоспроможності вітчизняного інноваційного потенціалу на міжнародній арені, хоча не за всіма видами об'єктів інтелектуальної власності. Обсяги поданих заявок у патентні відомства іноземних держав на видачу охоронних документів на винаходи і корисні моделі зросли відповідно на 65,4% та 38,2%, а на промислові зразки зменшились на 43,7%. В той же час кількість патентів на винаходи та промислові зразки, отриманих за кордоном, в 2004-2006 рр. відповідно зросла на 19,3 та 50,0%, а кількість отриманих охоронних документів на корисні моделі не змінилась (табл. 1.8 та 1.9).

Необхідно відзначити, що певне зростання конкурентоспроможності вітчизняного інноваційного потенціалу на світовій арені є, безперечно, позитивним явищем. Однак воно, на жаль, не може вплинути суттєво на посилення інноваційних

процесів, оскільки темпи падіння в 1990-их роках були надто значними. Якщо в 1995 р. українським агентам за кордоном було видано 1420 патентів на винаходи (табл. 1.2), то в 2006р. — 167 (табл. 1.9), тобто лише 11,8% від рівня 1995 р.

Таким чином, можна констатувати, що в економіці України з багатьох напрямів не створені інноваційні передумови для забезпечення стійкого зростання в стратегічній перспективі. Разом з тим, в умовах глобально-постіндустріального розвитку забезпечити економічне зростання та високу конкурентоспроможність національного господарства можливо лише за рахунок активізації і широкого використання інноваційної складової.

Для активізації інноваційної складової економічного розвитку необхідно, перш за все, створити і застосовувати організаційно-економічні механізми розробки і впровадження інновацій, які стимулювали б суб'єктів інноваційного процесу до найефективнішої інноваційної діяльності. Для вирішення цього завдання вказані організаційно-економічні механізми повинні:

- враховувати іманентні інтереси всіх учасників інноваційного процесу;
- бути спрямованими на гнучке і несуперечливе сполучення іманентних інтересів всіх учасників інноваційного процесу;
- стимулювати творчу активність всіх суб'єктів інноваційного процесу (тобто стимулювати створення інноваторами якомога більшої кількості інновацій в одиницю часу);
- стимулювати всіх суб'єктів інноваційного процесу до якнайшвидшого впровадження ство-

ПРАВО ТА ІННОВАЦІЇ

рених інновацій;

- забезпечувати відповідні інфраструктурні передумови активізації інноваційного процесу;
- враховувати суттєве посилення нестабільності економічної діяльності.

Саме вивченню теоретичних і методологічних основ функціонування вказаних організаційно-економічних механізмів і будуть присвячені подальші дослідження.

Причому, незважаючи на вказані вище певні деструктивні явища в ін-

новаційній сфері, в Україні є важливі науково-технічні досягнення світового рівня (наприклад, електрозварювання в хірургії) які можуть стати основою для прориву вітчизняної економіки на світові високотехнологічні ринки та завоювання в їх певних секторах лідируючих позицій. ♦

Список використаних джерел:

1. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб.* — К.: Держкомстат України, 2000. — 317 с.
2. Олійник О.С. *Проблеми становлення системи інтелектуальної власності України в контексті приєднання до СОТ // Економіка і прогнозування.* — 2002. — №4. — С. 81-92.
3. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. збір.* — К.: Держкомстат України, 2002.
4. *Річний звіт Державного департаменту інтелектуальної власності України за 2000 рік.* — К.: ДДІВ, 2001. — 64 с.
5. *Річний звіт Державного департаменту інтелектуальної власності України за 2001 рік.* — К.: ДДІВ, 2002. — 80 с.
6. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб-к.* — К.: Держкомстат України, 2004. — 360 с.
7. *Інноваційна активність промислових підприємств України у 2004 році / Експрес-доповідь Державного комітету статистики України від 04.02.2005р. №28 // www.ukrstat.gov.ua.*
8. *Набуття прав інтелектуальної власності та використання об'єктів права інтелектуальної власності на підприємствах України у 2004 році / Експрес-доповідь Державного комітету статистики України від 15.04.2005. №105 // www.ukrstat.gov.ua.*
9. *Річний звіт Державного департаменту інтелектуальної власності України за 2002 рік.* — К.: ДДІВ, 2003. — 89 с.
10. *Річний звіт Державного департаменту інтелектуальної власності України за 2003 рік.* — К.: ДДІВ, 2004. — 83 с.
11. Галиця І.О. *Особливості відтворення та інноваційного процесу в сучасних умовах // Статистика України.* — 2001. — №4. — С. 47-53.
12. Галиця І. *Інновації: "короткий" патент должен стать длиннее // Фондовый рынок. 25 августа 2003 г.* — №32. — С. 8-9.
13. *Річний звіт Державного департаменту інтелектуальної власності України за 2004 рік.* — К.: ДДІВ, 2005. — 91 с.
14. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб-к* — К: ДП „Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України”, 2007. — 350 с.
15. *Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб-к* — К: ДП „Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України”, 2006. — 362 с.